

Отже, середня самоефективність переважає в Харківській, Чернівецькій, Чернігівській та Миколаївській областях, а високий рівень самоефективності в Кіровоградській області.

Взагалі за результатами дослідження 116 працівників ДСНС України мають високий рівень самоефективності, що складає 41,9% досліджуваних. 143 працівника мають середню самоефективність, що дорівнює 51,6% досліджуваних. 18 досліджуваних мають низьку самоефективність, що дорівнює 6,5%.

Таким чином, результати проведеного дослідження довели, що більшість працівників ДСНС України мають середній та високий рівень самоефективності і лише у незначній кількості досліджуваних виявлено низький рівень самоефективності. Отже, працівники ДСНС України, які прийняли участь у дослідженні вірять у власні можливості в досягненні успіху у своїй професійній діяльності, що значно сприяє ефективності виконання дій за призначенням.

Список бібліографічних посилань

1. Шварцер Р., Ерусалим М., Ромек В. Русская версия шкалы общей самооффективности Р. Шварцера и М. Ерусалима. *Иностранная психология*. 1996. № 7. С. 46–56.

Одержано 19.02.2017

Раскрыто понятие самоэффективности, представлены данные показателей самоэффективности у работников ГСЧС Украины.

Ключевые слова: *самоэффективность, успешность, профессиональная деятельность.*

УДК 159.9

Руслан Ігорович КУРГАНОВ,

бакалавр соціально-психологічного факультету

Національного університету цивільного захисту України (м. Харків);

Тетяна Василівна СЕЛЮКОВА,

старший викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах

Національного університету цивільного захисту України (м. Харків)

РЕФЛЕКСІЯ ТА РЕФЛЕКСИВНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНІ ФЕНОМЕНИ. ОСОБЛИВОСТІ ВИДІВ ТА ТИПІВ РЕФЛЕКСІЇ КУРСАНТІВ НУЦЗУ

Розглянуто проблему співвідношення понять рефлексія та рефлексивність. Визначено специфіку видів та типів рефлексії курсантів НУЦЗУ з різним терміном навчання.

Ключові слова: *рефлексія, рефлексивність; види та типи рефлексії; афективний, когнітивний і регулятивний рівні рефлексії; внутрішньоособистісний, соціальний, макросоціальний рівні рефлексії; ретроспективна, перспективна, поточна рефлексія.*

Існує три варіанти співвідношення понять «рефлексивність» та «рефлексія». У першому, найбільш історично ранньому, вони тотожні, використовуються як слова синоніми, взаємозамінні поняття. У другому, рефлексія більш широке поняття ніж рефлексивність, а рефлексивність виступає лише модусом рефлексії (А. В. Карпов). У третьому, рефлексивність більш широке поняття, вона розглядається як загальна здатність системи спрямовувати власну активність на саму себе (А. В. Сурмава, Е. Гідденс, М. Фуко). Поняття рефлексивності є більш новим у психології та його зміст досі не конкретизовано. Спроба визначення поняття рефлексивності належить А. В. Карпову. Він стверджує, що рефлексивність – це властивість, а рефлексія – процес. У такому разі рефлексивність являється здатністю до рефлексії. Рефлексія – це конкретний прояв рефлексивності на рівні психічного процесу. Рефлексія може проявлятися у одній ситуації, а в іншій не проявлятися, вона дискретна, парціальна [1, с. 65–71]. На відміну від рефлексії рефлексивність є загальнолюдською здатністю, але у різних людей вона має різну міру вираженості. Отже, якщо рефлексія – процес самопізнання, то рефлексивність – сама можливість існування цього процесу. Рефлексивність вважається більш широким поняттям ніж рефлексія. У такому підході рефлексивність розглядається як

здатність людини спрямовувати власну активність на себе [3, с. 38–42]. Таке розуміння відповідає реальним механізмам діяльності, що і обумовило мету нашого дослідження – виявити особливості рефлексивності курсантів НУЦЗУ з різним терміном навчання.

Службова діяльність офіцерів Державної служби з надзвичайних ситуацій України є складним соціально значущим видом діяльності, що відбувається в особливих умовах. Професійна рефлексія є основою успішності службової діяльності офіцера ДСНС. Рефлексивність дає змогу офіцеру-рятувальнику не лише зосереджувати увагу на самому собі, власних переживаннях, але й враховувати ставлення інших людей до нього з метою корегування своєї поведінки та розуміння поведінки інших. Як свідчить практика, значна частина офіцерів-рятувальників не здатна належним чином рефлексувати, недостатній рівень розвитку їхньої професійної рефлексії породжує труднощі у спілкуванні з підлеглими, конфліктні ситуації та ін.

У роботі була використана методика діагностики видів та типів рефлексії (С. П. Іванова, Л. В. Кузьменкова). Автори розглядають поняття рефлексії ближче до буквального перекладу з латинської – як властивість, як психічний стан усвідомлення суб'єктом своїх внутрішніх психічних явищ. Рефлексивність за С. П. Івановою та Л. В. Кузьменковою розуміється як психічна властивість, що є частиною інтегративної психічної реальності, яка співвідноситься з рефлексією в цілому. У свою чергу, під рефлексуванням автори методики мають на увазі особливий психічний процес [2, с. 31–36].

Методика спрямована на діагностику трьох типів рефлексії. У блоці «Особистісні компоненти» (блок № 1) виділяються три види рефлексії: афективний, когнітивний і регулятивний. Методика враховує також і диференціацію проявів рефлексії по ще одному важливому критерію – її спрямованості на певні рівні (блок № 2). Відповідно до цього розрізняють три види рефлексії: внутрішньоособистісна рефлексія (в системі «Я – Я»), здатність до розуміння психіки інших людей (рефлексивність в системі «Я – Інші» на соціальному рівні), макросоціальний рівень (в системі «Я – Світ») [2, с. 31–36].

Зміст теоретичного конструкту, спектр визначених ним поведінкових проявів – індикаторів властивості рефлексивності – припускає необхідність врахування ще трьох видів рефлексії, що виділяються по так званому часовому параметру: ретроспективної, перспективної та ситуативної рефлексії (блок № 3).

В дослідженні видів та типів рефлексії приймали участь курсанти 1-го (гр. № 1) та 4-го (гр. № 2) курсів Національного університету цивільного захисту України. Зафіксоване вірогідне підвищення показника у другій групі за афективним та когнітивним компонентами рефлексії, а також ретроспективною рефлексією. У першій групі виявлено вірогідне підвищення показників за рівнями та за часовим фактором рефлексії. Визначено вірогідне підвищення показників внутрішньоособистісного, соціального та макросоціального рівнів рефлексії, а також перспективної та поточної рефлексії. Вірогідні відмінності між групами не визначені за показником особистісних компонентів рефлексії та регулятивного показника рефлексії.

Зафіксоване вірогідне підвищення показника афективного та когнітивного компонентів рефлексії, а також показника ретроспективної рефлексії у другій групі (курсанти 4-го курсу). За показниками рівнів рефлексії: внутрішньоособистісного, соціального, макросоціального рівнів рефлексії; шкалою часових факторів рефлексії: перспективної, поточної рефлексії виявлено вірогідне підвищення показника у другій групі (курсанти 4-го курсу). Не визначені вірогідні відмінності між групами за показником особистісних компонентів рефлексії та регулятивного показника рефлексії.

З урахуванням меншого професійного досвіду досліджуваних першої групи можна зробити висновок, що вони прикладають більше зусиль задля рефлексії як у професійних службових ситуаціях, так і в процесі комунікації. Досліджувані другої групи вже більш адаптовані до умов професійної діяльності, набули досвіду у роботі з постраждалими, тому ми бачимо акцент на когнітивну рефлексію, яка буде забезпечувати їм їх ефективну роботу в майбутньому. З урахуванням специфіки професійної діяльності, коли розпізнавання та оцінювання емоцій людей в осередку безпеки є важливою умовою ефективності роботи офіцера-рятувальника, закономірно, що афективна рефлексія є важливою для співробітника ДСНС.

На рівень рефлексії та рефлексивності в професійній діяльності офіцерів-рятувальників впливають екстремальні умови її перебігу. Це потребує від співробітника ДСНС швидкості мислення, високого рівня компетентності, креативності у прийнятті рішень, здатності аналізувати власну поведінку та професійні дії. Саме тому рефлексія є тим інструментом, що дає змогу офіцеру-рятувальнику швидко та об'єктивно оцінити обстановку, прийняти рішення, осмислити результати його впровадження, проаналізувати всі попередні дії та зробити висновки щодо перспективи професійної діяльності, обрати той чи інший стиль керівництва в умовах екстремальної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Зімовін О. І., Заїка Є. В. Рефлексивність та рефлексія: співвідношення понять. *Вісник Харківського національного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2014. Вип. 47. С. 65–71.
2. Иванова С. П. Исследование выраженности рефлексии у будущих психологов МЧС России. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2010. № 1 (40). С. 31–36.
3. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности. М.: Ин-т психологии РАН, 2004. 424 с.

Одержано 28.02.2017

Рассмотрена проблема соотношения понятий рефлексия и рефлексивность. Определена специфика видов и типов рефлексии курсантов НУГЗУ с различным сроком обучения.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивность; виды и типы рефлексии; аффективный, когнитивный и регулятивный уровни рефлексии; внутрличностный, социальный, макросоциальный уровни рефлексии; ретроспективная, перспективная, текущая рефлексия.

УДК 159.9:351.74

Ірина Володимирівна ЛАМАШ,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9548-4006>;

Герріт Ян ВАНГЕЛДЕР,

координатор регіонального представництва, Консультативна місія Європейського Союзу (Нідерланди)

ПРОАКТИВНІ КОПІНГИ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКАХ ІЗ ПСИХОЛОГІЧНОЮ РЕСУРСНІСТЮ У ПРАВООХОРОНЦІВ З РІЗНИМ ЇЇ РІВНЕМ

Представлено результати дослідження взаємозв'язків проактивних копінгів з компонентами психологічної ресурсності у поліцейських з різним її рівнем.

Ключові слова: поліцейські, проактивний копінг, психологічне ресурсність.

Як у вітчизняній, так і у зарубіжній психології, проблема копінг-поведінки не втрачає своєї актуальності. Стресові контексти трансформаційних процесів у сучасному суспільстві вимагають від особистості реалізації різних стратегій та стилів подолання важких ситуацій. Значне зростання кількості досліджень з проблеми подолання дозволяє виділити два головних напрямки вивчення феномену копінгу: реактивного та проактивного. Реактивний копінг відбиває пережиту в минулому важку життєву ситуацію та зусилля особистості, спрямовані на компенсацію втрати внаслідок цих подій або на відшкодування одержаної шкоди. Проактивний копінг також спрямований на подолання труднощів, але має багатоплановий характер та є орієнтованим на майбутнє, поєднує процеси особистісного управління життям з саморегуляцією для досягнення мети.

Проактивний рівень опанування, як вказує О. С. Старченкова, пов'язаний з прогнозуванням і формуванням віддаленого щодо невизначеного майбутнього у всій складності, багатовимірності і багатоваріантності життєвого шляху [3, с. 200]. Аналіз концепцій